Similia

VICTOR LAURENT

Similia

Homeopathie tussen traditie en wetenschap

Geschiedenis, leer, wetenschap en regelgeving

2026

© 2026 Victor Laurent

Similia. Homeopathie tussen traditie en wetenschap
ISBN 9789465549996
Omslag: Brave New Books
Afbeeldingen: eigen ontwerp. Structuurformules getekend met RDKit; kustlijnen op de kaarten: GSHHG (Wessel en Smith). Grafieken met gesimuleerde gegevens zijn in het bijschrift als zodanig aangeduid.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Dit boek is met zorg samengesteld. Het is bedoeld ter informatie en vervangt geen persoonlijk advies van een arts, apotheker of dierenarts. Beschrijvingen van homeopathische middelen geven de homeopathische traditie weer en zijn geen aanbeveling voor gebruik. Regelgeving en vergoedingen kunnen na het verschijnen van dit boek zijn gewijzigd.

De hoogste en enige roeping van de arts is zieke mensen gezond te maken, wat men genezen noemt.

SAMUEL HAHNEMANN, ORGANON DER HEILKUNST, § 1

Inhoud

VOORWOORD IX

LEESWIJZER XI

OORSPRONG 1

Geneeskunde rond 1800 ... 3
Samuel Hahnemann ... 9
Een wereldwijde beweging ... 17

LEER EN PRAKTIJK 25

De grondbeginselen ... 27
Van moedertinctuur tot globule ... 35
De homeopathische praktijk ... 43

MATERIA MEDICA 51

Het plantenrijk ... 53
Het mineralenrijk ... 87
Dierenrijk, nosoden en bijzondere middelen ... 107

WETENSCHAP 121

Het verdunningsprobleem ... 123
Wat zeggen de klinische studies? ... 131
Waarom mensen zich beter voelen ... 143
Veiligheid ... 149

SAMENLEVING 155

Regelgeving ... 157
Vergoeding, beleid en debat ... 167
De zorgverlener en de patiënt ... 173
Slotbeschouwing ... 181

BEGRIPPENLIJST 185

TIJDLIJN 189

LITERATUUR 193

Voorwoord

Weinig onderwerpen in de gezondheidszorg roepen zulke uiteenlopende reacties op als homeopathie. Voor de een is zij een zachte, natuurlijke en persoonlijke geneeswijze die al ruim twee eeuwen mensen helpt. Voor de ander is zij het schoolvoorbeeld van een behandeling zonder wetenschappelijke grondslag. Tussen die twee posities gaapt een kloof die zelden wordt overbrugd. Voor- en tegenstanders spreken vaak langs elkaar heen, en wie zich onbevooroordeeld wil informeren, vindt vooral pleidooien.

Dit boek probeert een ander geluid te laten horen. Het is geschreven vanuit het perspectief van de farmacie en de wetenschap, maar met de wens om homeopathie eerst te begrijpen voordat zij wordt beoordeeld. Wie homeopathie wil bespreken, moet weten waar zij vandaan komt, hoe zij is opgebouwd, hoe haar middelen worden gemaakt en hoe homeopaten werken. Pas daarna is een zinvolle beoordeling mogelijk.

Die beoordeling wordt in dit boek niet ontweken. Het wetenschappelijk onderzoek naar homeopathie is uitgebreid, en de conclusies van onafhankelijke instellingen zijn consistent. Die conclusies worden hier eerlijk weergegeven, inclusief de kritiek die homeopaten erop hebben. Tegelijk wordt serieus ingegaan op de vraag waarom zoveel mensen zich na homeopathische behandeling beter voelen. Het antwoord op die vraag is niet alleen relevant voor homeopathie, maar voor de hele gezondheidszorg.

Een bijzondere plaats krijgt de regelgeving. Homeopathische middelen nemen in het geneesmiddelenrecht een unieke positie in: zij zijn geneesmiddelen in de zin van de wet, maar hoeven hun werkzaamheid niet aan te tonen. Voor wie in de farmaceutische praktijk of de registratie werkzaam is, is het begrijpen van die positie onmisbaar.

Het boek is bedoeld voor apothekers, artsen, dierenartsen, studenten en andere zorgverleners die in hun praktijk met homeopathie te maken krijgen, en voor iedere geïnteresseerde lezer die wil weten wat homeopathie is en wat we erover weten. Voorkennis is niet vereist; waar vaktermen worden gebruikt, worden ze uitgelegd. Achter in het boek is een begrippenlijst, een tijdlijn en een literatuurlijst opgenomen.

Een opmerking over de bronnen. De weergave van de homeopathische leer en materia medica is ontleend aan de klassieke homeopathische literatuur. Deze beschrijvingen dienen om de homeopathie te begrijpen; zij zijn geen aanbeveling voor gebruik. Dit boek is geen medisch handboek en vervangt geen advies van arts of apotheker. Waar regelgeving en vergoedingen worden besproken, geldt dat zij aan verandering onderhevig zijn; de beschrijving geeft de situatie weer ten tijde van het schrijven.

Ik hoop dat dit boek bijdraagt aan een gesprek over homeopathie dat zowel eerlijk als respectvol is. Dat gesprek is nodig, want de vragen die homeopathie oproept, gaan uiteindelijk over iets wat ons allemaal aangaat: hoe weten we wat werkelijk helpt?

Victor Laurent
2026

Leeswijzer

Het boek bestaat uit vijf delen, die afzonderlijk kunnen worden gelezen, maar samen een doorlopend verhaal vormen.

Deel I – Oorsprong beschrijft de geneeskunde rond 1800, het leven en werk van Samuel Hahnemann en de verspreiding van de homeopathie over de wereld, met aandacht voor Nederland.

Deel II – Leer en praktijk zet de grondbeginselen van de homeopathie uiteen, beschrijft de farmaceutische bereiding van homeopathische middelen en schetst de homeopathische praktijk en haar stromingen.

Deel III – Materia medica beschrijft zevenenvijftig middelen uit het planten-, mineralen- en dierenrijk, de nosoden, de Schüsslerzouten en de imponderabilia. Bij elk middel staan het homeopathische beeld en een farmaceutische en toxicologische kanttekening, vaak met de structuurformule van een kenmerkende inhoudsstof.

Deel IV – Wetenschap behandelt het verdunningsprobleem vanuit de chemie en natuurkunde, geeft een overzicht van het klinisch onderzoek, gaat in op de vraag waarom mensen zich na homeopathie beter voelen, en bespreekt de veiligheid.

Deel V – Samenleving beschrijft de Europese en Nederlandse regelgeving, het beleid rond vergoeding in verschillende landen en het maatschappelijk debat, en biedt een ethisch en praktisch kader voor apothekers, artsen en dierenartsen. Het boek sluit af met een slotbeschouwing.

In de tekst zijn kaders opgenomen met achtergrondinformatie, voorbeelden of praktische handvatten, en een groot aantal afbeeldingen: schema's, grafieken, kaarten en structuurformules. Alle afbeeldingen zijn speciaal voor dit boek gemaakt. De kaders kunnen worden overgeslagen zonder de draad van het betoog te verliezen.

Homeopathische middelen worden aangeduid met hun traditionele Latijnse naam, zoals *Arnica montana* of *Natrium muriaticum*, en de potentie met de gebruikelijke afkortingen, zoals D6 of C30. Hoofdstuk 5 legt deze aanduidingen uit.

DEEL I

Oorsprong

Een arts, een idee en een wereldwijde beweging

HOOFDSTUK 1

Geneeskunde rond 1800

> *Ik ben ervan overtuigd dat, als de hele materia medica zoals die nu wordt gebruikt naar de bodem van de zee kon worden gestuurd, het des te beter zou zijn voor de mensheid – en des te slechter voor de vissen.*
>
> — OLIVER WENDELL HOLMES, 1860

Wie homeopathie wil begrijpen, moet beginnen bij de geneeskunde waartegen zij in opstand kwam. Het is verleidelijk om een negentiende-eeuwse geneeswijze te beoordelen met de maatstaven van vandaag, maar daarmee mist men de kern van het verhaal. Rond 1800 was de dokter voor een zieke niet altijd een zegen. Vaak was hij een extra risico.

Een geneeskunde van sappen en evenwicht

De medische theorie van de late achttiende eeuw rustte voor een groot deel nog op de humorale leer van Hippocrates en Galenus. Gezondheid werd opgevat als een evenwicht tussen vier lichaamssappen: bloed, slijm, gele gal en zwarte gal. Ziekte betekende dat dit evenwicht verstoord was, en behandelen betekende het lichaam ontdoen van wat er te veel was. De arts beschikte daarvoor over een indrukwekkend arsenaal aan ontledigende middelen: aderlating, bloedzuigers, braakmiddelen, laxeermiddelen, zweetkuren en het opzettelijk opwekken van blaren of etterende wonden met trekpleisters en fontanellen.

Afbeelding 1.1 *De humorale leer: vier lichaamssappen met hun kwaliteiten en de bijbehorende temperamenten. Gezondheid gold als evenwicht tussen de sappen.*

Daarnaast was er een groeiende stroom van nieuwe theorieën. De Schotse arts John Brown verklaarde ziekte uit een tekort of een overmaat aan prikkelbaarheid. In Frankrijk zou François Broussais enkele decennia later vrijwel elke ziekte toeschrijven aan een ontsteking van het maag-darmkanaal, wat leidde tot een ongekende vraag naar bloedzuigers. Volgens contemporaine schattingen importeerde Frankrijk rond 1830 tientallen miljoenen bloedzuigers per jaar. Systemen volgden elkaar op, maar de praktijk aan het ziekbed veranderde weinig: wie ziek was, werd verzwakt.

Heroïsche geneeskunde

Historici spreken over deze periode wel van *heroïsche geneeskunde*. Het woord verwijst naar de moed die van de patiënt werd gevraagd, en naar de krachtige ingrepen die artsen als teken van daadkracht beschouwden. Een bekend voorbeeld is het sterfbed van George Washington in

december 1799. Om een keelontsteking te bestrijden lieten zijn artsen hem in korte tijd een groot deel van zijn bloedvolume af, gaven hem calomel (kwikchloride) en een braakmiddel, en legden trekpleisters op zijn hals. Hij overleed binnen een etmaal. Of de behandeling zijn dood heeft veroorzaakt, is niet met zekerheid te zeggen, maar zij zal zijn kansen niet hebben vergroot.

Calomel verdient een aparte vermelding. Het kwikzout werd gebruikt als laxans en als middel tegen vrijwel alles, van koorts tot syfilis. Dat patiënten gingen kwijlen, hun tandvlees zagen ontsteken en hun tanden konden verliezen, gold lange tijd als teken dat het middel werkte. Ook antimoon- en arseenverbindingen waren gangbaar. De apotheek van rond 1800 bevatte naast werkzame plantaardige middelen als opium, kinabast en vingerhoedskruid een groot aantal preparaten waarvan de werking onduidelijk en de schadelijkheid aanzienlijk was.

Het recept als kunstwerk

De recepten van die tijd waren vaak complexe mengsels. Het beroemde *theriak*, een erfenis uit de Oudheid, kon tientallen ingrediënten bevatten, waaronder opium en adderpoeder. Ook gewone recepten combineerden routinematig een basismiddel, een hulpmiddel, een corrigens en een vehiculum. Dat maakte het vrijwel onmogelijk vast te stellen welk bestanddeel welk effect had. Hahnemanns latere eis om slechts één enkel middel tegelijk te geven, moet mede tegen deze achtergrond worden gelezen.

De zwakte van het bewijs

De geneeskunde van rond 1800 kende geen gecontroleerde klinische studies in de moderne zin. Er waren wel opmerkelijke voorlopers. De Schotse marinearts James Lind vergeleek in 1747 aan boord van de *Salisbury* zes behandelingen bij scheurbuik en zag dat sinaasappels en citroenen het beste hielpen. Maar zulke vergelijkingen waren uitzonderingen. Het oordeel over een therapie berustte op de autoriteit van leermeesters, op theorie en op de indruk van de individuele arts.

Die indruk is bedrieglijk. Veel ziekten gaan vanzelf over; andere verlopen grillig, met goede en slechte dagen. Een arts die een behandeling geeft en daarna verbetering ziet, schrijft die verbetering gemakkelijk aan zijn behandeling toe. Wanneer de patiënt overlijdt, lag dat aan de ernst van de ziekte. Dit mechanisme, dat in latere hoofdstukken uitgebreid aan de orde komt, verklaart hoe schadelijke behandelingen eeuwenlang konden blijven bestaan. Het verklaart evengoed hoe onwerkzame behandelingen als werkzaam konden worden ervaren.

Kritische stemmen

Het zou onjuist zijn te denken dat niemand de tekortkomingen zag. Al in de achttiende eeuw waren er artsen die twijfelden aan de waarde van aderlatingen en polyfarmacie. De Weense school benadrukte de natuurlijke geneeskracht van het lichaam. De Franse arts Pierre Louis zou in de jaren 1830 met zijn *méthode numérique* laten zien dat aderlaten bij longontsteking de sterfte niet verminderde. Zijn werk wordt gezien als een van de wortels van de klinische epidemiologie.

Ook buiten de academische geneeskunde groeide het verzet. In de Verenigde Staten predikte Samuel Thomson een volksgeneeskunde op basis van kruiden en stoom, met de leus dat iedere burger zijn eigen arts kon zijn. Hydrotherapie, magnetisme en allerlei vormen van natuurgeneeskunde vonden een gretig publiek. De homeopathie ontstond in hetzelfde klimaat van onvrede, maar onderscheidde zich door haar oorsprong: zij werd bedacht door een academisch opgeleide arts en chemicus, die haar presenteerde als een rationele, op ervaring gebaseerde geneeskunst.

Waarom deze achtergrond ertoe doet

De context van rond 1800 is om twee redenen belangrijk voor dit boek. In de eerste plaats verklaart zij het vroege succes van de homeopathie. Een behandeling die bestaat uit sterk verdunde middelen, een uitgebalanceerd dieet, rust en veel aandacht voor de patiënt, deed in elk geval

geen kwaad. Vergeleken met aderlaten en kwik was dat al een aanzienlijke vooruitgang. Wanneer homeopathische ziekenhuizen in de negentiende eeuw betere resultaten rapporteerden dan reguliere instellingen, kan dat in belangrijke mate verklaard worden doordat zij hun patiënten met rust lieten.

In de tweede plaats laat de context zien dat de vraag *hoe weten we of een behandeling werkt?* geen modern luxeprobleem is. Zij was rond 1800 even urgent als nu. Hahnemann stelde die vraag scherp en kwam tot een eigen antwoord. De geneeskunde als geheel kwam in de loop van twee eeuwen tot een ander antwoord: de gecontroleerde, bij voorkeur gerandomiseerde en geblindeerde vergelijking. Het verschil tussen die twee antwoorden is in feite het onderwerp van dit boek.

HOOFDSTUK 2

Samuel Hahnemann

> *Aude sapere – durf wijs te zijn.*
>
> — Motto op het titelblad van het Organon, 1810

Christian Friedrich Samuel Hahnemann werd geboren op 10 april 1755 in Meissen, in het keurvorstendom Saksen. Zijn vader was schilder in de beroemde porseleinmanufactuur van de stad. Het gezin was niet welgesteld, maar de jonge Samuel viel op door zijn begaafdheid. Hij leerde al jong talen en kreeg op de vorstenschool van Meissen een klassieke opleiding. Die talenkennis zou zijn hele leven bepalen: hij las en vertaalde Latijn, Grieks, Engels, Frans en Italiaans, en verdiende er in moeilijke jaren zijn brood mee.

Studie en eerste praktijk

In 1775 vertrok Hahnemann naar Leipzig om geneeskunde te studeren. De opleiding daar was vooral theoretisch, en hij zocht praktische ervaring in Wenen, waar hij in het ziekenhuis van de Barmhartige Broeders in de Leopoldstadt werkte onder de lijfarts Joseph von Quarin. Om financiële redenen trad hij vervolgens in dienst als bibliothecaris en huisarts van de gouverneur van Zevenburgen in Hermannstadt, het huidige Sibiu. In 1779 promoveerde hij in Erlangen op een proefschrift over krampaandoeningen.